

УДК 37(477)(092):78.071(477):821.161.2(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-38>

Інна ТЕРЕШКО,
orcid.org/0000-0002-5682-7766
кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету мистецтв
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) art_dekanat@meta.ua
Лариса ПШЕМІНСЬКА,
orcid.org/0000-0002-7489-0013
аспірантка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) larisapsheminska@ukr.net

МИСТЕЦЬКО-УКРАЇНОЗНАВЧІ КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ М. ЛЕОНТОВИЧА ТА П. ТИЧИНИ

У статті розглядаються особливості мистецько-українознавчих педагогічних поглядів М. Леонтовича та П. Тичини в контексті музичної освіти, аналізуються навчально-виховні підходи митців, означено передумови і чинники їх формування, здійснено порівняльну характеристику музично-педагогічних поглядів, визначено їхні спільні прогресивні педагогічні ідеї. Розглядаються методи і форми роботи П. Тичини і М. Леонтовича у хорових колективах, аналізується репертуар хорів, звертається увага на важливість володіння співаками нотною грамотою, розвитку музичних здібностей особистості.

Автори виокремили найяскравіші сторінки їхньої біографії, зокрема основні етапи формування музичного світогляду, теоретичної та практичної музичної підготовки, прагнення до поглиблення музичних знань, оволодіння законами композиції, розвитку хормейстерських навичок у майбутніх діячів культури і мистецтва України. Охарактеризовано умови в контексті музичної діяльності, розвитку творчої ініціативи, що засвідчують високий мистецький професійний рівень М. Леонтовича та П. Тичини. Проаналізовано низку матеріалів, присвячених творчості М. Леонтовича та П. Тичини, спогади друзів, учнів, що розкривають їхню багатогранну диригентську, фольклористичну та громадську діяльність.

Значна увага приділяється порівняльній характеристиці прикладів використання митцями на практиці фольклору як фактору розвитку національного світогляду особистості, впровадження в освітній процес рідної мови через українську народну пісню, виховання морально-етичних якостей особистості через їхню творчу діяльність, розвитку особистості через багатоголосне хорове мистецтво, розвиток музичних здібностей через синтез мистецтв, використання творчого музикування тощо.

Зазначається, що педагогічні ідеї М. Леонтовича та П. Тичини й сьогодні не втратили актуальності і можуть мати реальне застосування у практиці роботи вчителів мистецтва.

Ключові слова: педагогічні погляди М. Леонтовича та П. Тичини, музична освіта, педагогічна діяльність, диригент, пісня, фольклор, мистецтво, українознавство.

Inna TERESHKO,
orcid.org/0000-0002-5682-7766
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;
Dean of the Faculty of Arts
Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychnya
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) art_dekanat@meta.ua
Larisa PSHEMINSKA,
orcid.org/0000-0002-7489-0013
Graduate Student at the Department of Pedagogy and Educational Management
Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychnya
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) larisapsheminska@ukr.net

ARTISTIC-UKRAINIAN COMPONENTS OF PEDAGOGICAL VIEWS OF M. LEONTOVYCH AND P. TYCHYNA

The article considers the features of art-Ukrainian pedagogical views of M. Leontovych and P. Tychnya in the context of music education, analyzes the educational approaches of artists, identifies the prerequisites and factors of their formation.

The authors singled out the brightest pages of their biography, in particular the main stages of formation of musical worldview, theoretical and practical musical training, development of choir skills in future figures of culture and art of Ukraine. A number of materials devoted to the works of M. Leontovych and P. Tychna, memories of friends, students, revealing their multifaceted conducting, folklore and public activities are analyzed. A great attention is paid to the fact that being a young man Tychna tried to compose music himself and conduct and later he used the principals of musical composition and created the synthesis of music and pedagogical activity. Art-Ukrainian pedagogical ideas of MD are analyzed. Leontovich on the leading role of folklore, folk songs in the musical and aesthetic education of youth, the relationship of music with other arts.

Considerable attention is paid to the comparative characterization of examples of artists' use of folklore in practice as a factor in the development of national worldview, introduction of the native language through the Ukrainian folk song, education of moral and ethical qualities of the individual through their creative activity, personal development through polyphonic choral art. through the synthesis of arts, the use of creative music making, etc.

It is noted that the pedagogical ideas of M. Leontovych and P. Tychna have not lost their relevance today and can have a real application in the practice of art teachers.

Key words: pedagogical views of M. Leontovych and P. Tychna, music education, pedagogical activity, conductor, song, folklore, art, Ukrainian studies.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства провідними чинниками його духовного відродження та зростання є мистецька освіта, яка вирішує одне із найважливіших завдань сьогодення – формування естетично грамотної, морально стійкої, культурно освіченої особистості, здатної творчо розвиватися, розуміти прекрасне у сфері суспільного буття. Реалізація поставлених завдань здійснюється відповідно до державних освітніх програм, Закону України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні до 2021, Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Конвенції про права дитини, Концепції та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. Одним із шляхів їх вирішення є врахування історико-педагогічного досвіду минулого, шанобливого ставлення громадян до здобутків попередніх поколінь. Українська земля подарувала нам багатьох митців, що поставили у центр своїх педагогічних поглядів українознавчі проблеми, що ґрунтувалися на засадах української культури та традицій українського народу.

З огляду на це особливо цінним для дослідження мистецько-українознавчих педагогічних надбань вважаємо період кінця XIX – початку XX століття, який представляє музикантів-педагогів високоідейних освітніх теорій і практик – А. Вахнянина, В. Верховинця, С. Воробкевича, М. Лисенка, Б. Підгорецького, С. Людкевича, К. Стеценка, П. Сокальського, Г. Хоткевича, Б. Яворського та ін. Серед означених діячів вітчизняної музичної педагогіки початку XX ст. вирізняється непересічна постать знаного композитора, диригента, майстра хорової обробки народної пісні, громадського діяча – Миколи Дмитровича Леонтовича, який увійшов в історію мис-

тецької освіти як створювач власної концепції та методики музичного виховання.

Цікаві особисті педагогічні думки і принципи виховання підростаючого покоління на засадах українознавства мав поет, перекладач, громадський діяч Павло Тичина. За словами М. Павленко, «якби з якихось причин Павло Григорович Тичина не став уславленим поетом, йому напевне судилося би стати видатним музиком чи художником. Якби ж раптом і тут не пощастило зреалізувати свій багатогранний таланти, з нього неодмінно вийшов би неабиякий педагог» (Павленко, 2002: 106).

М. Леонтович і молодий П. Тичина познайомилися під час гастролей української хорової капели (диригент – Кирило Стеценко), яка була створена в 1920 році Дніпросоюзом (найбільшим на той час українським кооперативом) для популяризації хорової творчості на Правобережжі і Півдні України. Павло Григорович перебував на посаді другого диригента капели та був її офіційним літописцем. У Тульчині, де на той час проживав М.Д. Леонтович, капела виконала твори композитора «Гра в зайчика», «За городом качки пливуть», «Щедрик», «Із-за гори сніжок летить», «Над річкою бережком», «Мак», «Як не женився», «Коза» та інші. У щоденнику подорожі П. Тичини знаходимо опис постаті композитора М. Леонтовича: «З першого погляду є щось в обличчі від Кошиця, може від Куліша... дивлюсь на нього – скромність... а Леонтовича знають вже і в Лондоні і в Парижі...» (Тичина, 1982: 222). Після концерту Микола Леонтович запросив Кирила Стеценка й Павла Тичину додому, де зіграв їм музику до опери «На русалчин Великдень» (Завльнюк, 2007: 30).

Творче порівняння особистостей П. Тичини та М. Леонтовича залишив у спогадах Г. Верьовка, який навчався з Павлом Григоровичем у духовній семінарії і завдячує йому тим, що той вчив його

нотній грамоті, допомагав опанувати закони музики: «У 1918–1920 роках із широкою популярністю творів Миколи Дмитровича можна зрівняти лише популярність поезії одного з найвизначніших сучасних поетів нашої Батьківщини – Павла Тичини його «Сонячні кларнети», «Плуг» видані збірками у 1918 та 1920 роках» (Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали, 1982: 89).

Аналіз досліджень. Педагогічну спадщину М. Д. Леонтовича вивчали В. Дяченко (Дяченко, 1985), А. Завальнюк (Завальнюк 2002; 2007), В. Іванов (Іванов, 1993) О. Іовса (Іовса, 1967), С. Орфеев (Орфеев, 1981) та ін. «Освітнянський плуг Павла Тичини» (Павленко, 2002: 106) став предметом досліджень С. Гальченко (Гальченко, 1990), Г. Донця (Донець, 2017), М. Павленко (Павленко, 2002), К. Присяжнюка (Присяжнюк, 1991). Питання паралельного дослідження педагогічних надбань М. Леонтовича та П. Тичини лише фрагментарно знаходимо у спогадах Г. Верьовки (Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину, 1971: 90-91).

Мета статті – здійснити порівняльну характеристику музично-українознавчих педагогічних поглядів М.Д. Леонтовича та П.Г. Тичини, означити передумови і чинники їх формування, визначити їхні спільні прогресивні педагогічні ідеї.

Виклад основного матеріалу. Понад двадцять років життя Микола Леонтович присвятив музично-педагогічній діяльності. З 1899 року він учитель музики і співів Чуківської сільської школи, з 1901 року – Тиврівського духовного училища, з 1902 року – Вінницької церковно-учительської школи, з 1904 року – Гришинської школи на Донеччині, з 1908 року – Тульчинського єпархіального жіночого училища, з 1918 року – Київської учительської семінарії, Музично-драматичного інституту імені М.В. Лисенка та Народної консерваторії, з 1919 року – Тульчинської музичної школи (Коменда, 2017: 229).

Освітнянська діяльність була невід’ємною частиною життя П. Тичини. Його педагогічні переконання почали формуватися під час навчання у Чернігівському духовному училищі та семінарії, удосконалювалися у період роботи (1913-1914 рр.) в педагогічному журналі «Світло», утвердилися на посаді наркома освіти УРСР (1943–1948 рр.).

Обидва митці народились і виховувались у родинах духовників, отримали релігійну освіту. М. Леонтович здобував освіту в Шаргородському духовному училищі (1888–1892рр.), Кам’янець-Подільській семінарії (1892–1899рр.). П. Тичина навчався в Чернігівському духовному училищі (1900–1907 рр.), Чернігівській семінарії (1907–1913 рр.).

Міцну музичну теоретичну та практичну підготовку М. Леонтович здобув у семінарії від педагогів – І. Лепехіна (випусника Московського синодального училища) та Ю. Богданова (випусника Петербурзької співацької капели). Виховувався молодий семінарист на кращих зразках хорової музики М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя та О. Архангельського. До фольклорної збирацької діяльності Миколу Дмитровича залучив викладач семінарії О. Богданов, під керівництвом якого на індивідуальних заняттях він опановував історію українського хорового мистецтва, основи гармонії, поліфонії та аранжування, удосконалював майстерність регентського мистецтва та церковного співу.

В училищі П. Тичина вивчав мистецтво співу та диригування під керівництвом досвідченого педагога і диригента Г.І. Зосимовича. У семінарії, де сформувалися мистецькі уподобання П. Тичини, його учителем був композитор, талановитий хормейстер Олександр Соловійов, який керував семінарським хором, що об’єднував близько 200 чоловік. У листі до М. Зерова він пише: «я в семінарії тільки малював, грав на кларнета та гобоя, читав, грав на сцені (й поза стінами семінарії) та хором диригував...» (Тичина, 1971: 40). Велике враження справила на молодого семінарста у 1902 році зустріч з композитором та регентом О. Архангельським. На одному із концертів він диригував семінарським хором, у якому співав Павло. Декілька репетиції з Олександром Олександровичем заклали основи майбутньої хормейстерської діяльності П. Тичини. Саме від нього Павло Григорович успадкував уміння в кульмінаціях показати піано та піаніссімо, робити логічний поступовий перехід до форте, навчився розуміти темп, художність виконання, доносити до слухача текст твору, правильно подавати звук (заокруглено-гордо, переконливо-задушевно, без напруження співучо, або напруго) тощо (Донець, 2017).

Постійне прагнення до поглиблення музичних знань, оволодіння законами композиції були властиві і П. Тичині, і М. Леонтовичу. Так, М. Леонтович у 1904р. їде до Петербурга і отримує свідоцтво на звання регента церковного хору в навчальних класах придворної капели, поглибивши свої знання з теорії музики, гармонії, сольфеджіо, хорового диригування та читання партитур під керівництвом професора С. Бармотіна. З 1908 р. Микола Дмитрович бере уроки у Б. Яворського – уславленого теоретика, знавця старовинного народного співу, творця «теорії ладового ритму». Під його керівництвом він опа-

новував закони контрапункту, поліфонічні прийоми обробки народної пісні.

Музичне навчання П. Тичини відбувалося на заняттях у класах відділення Російського музичного товариства. Тут він опанував курс теорії музики, гармонії, методики і техніки диригування, познайомився із законами музичної композиції. Павло Григорович займався самоосвітою, зокрема, часто відвідував концерти хорової та інструментальної музики, самостійно вивчав стиль і творчість композиторів К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича та М. Лисенка.

У юні роки формувалися хормейстерські навички митців. Під час навчання у духовній семінарії М. Леонтовичу доручили керувати семінарським хором, у репертуар якого, окрім духовних творів, включали обробки українських народних пісень та твори композиторів-класиків («Ніченьку» Рубінштейна з опери «Демон» та ін.) (Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали, 1982: 22). Свої диригентські здібності П. Тичина розвивав у семінарському духовому оркестрі. З дозволу керівника А. Маковського юнак час від часу диригував колективом. Під час одного із концертів прозвучав музичний твір композитора Лялича (псевдонім П. Тичини), про авторство якого ніхто навіть і не здогадувався, диригував автор. Ноти твору, на жаль, не збереглися (Донець, 2017).

Застосовуючи методи роботи з хором, запозичені у О. Архангельського, семінарист-Тичина здійснив реорганізацію хору із триголосного на чотириголосний, ретельно ознайомився з багатоголосними партесними хоровими шедеврами, і до репертуару хору включив твори М. Лисенка, К. Стеценка, М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя. Твори цих композиторів були справжньою школою для відшліфовування співу асаррелла молодим семінаристом (Донець, 2017).

Формувати свої українознавчі педагогічні погляди П. Тичина продовжив у період роботи технічним редактором (1913–1914 рр.) у журналі «Світло», основна мета якого була спрямована на пропаганду ідеї відродження української школи. В часописі друкувалися статті українських педагогів і культурних діячів Х. Алчевської, С. Єфремова, С. Русової, С. Сірополка, Я. Чепіги, у яких порушувалися питання розвитку української освіти, мови та культури, розглядалися проблеми морально-етичного виховання школярів, формування особистості вчителя тощо.

Великий вплив на формування мистецько-українознавчих педагогічних поглядів М. Леонтовича мали прогресивні ідеї К. Ушинського, методико-дидактичні принципи музично-ритміч-

ного навчання Е. Жана-Делькроза, М. Лисенка, П. Козицького, К. Стиценка.

П. Тичина і Леонтович зростали та формувалися під впливом народнопісенної творчості. Митці з дитинства знали багато народних пісень, у обох родинх була традиція влаштовувати вечори із багатоголосним співом. Микола Дмитрович збирав і вивчав пісенний фольклор упродовж всього життя та на його основі створив численні хорові твори. Упродовж життя він зібрав власну колекцію різножанрового пісенного фольклору. Ним записано календарні, родинно-побутові, соціально-побутові, історичні, жартівливі пісні, поодинокі голосіння та інші жанри, що увійшли до двох збірок пісень з Поділля. За спогадами Г. Давидова: «Микола Дмитрович охоче знайомився з тими, хто любив пісню (особливо з людьми поважного віку), і при нагоді, коли ті були в доброму настрої, настирливо просив їх щось йому проспівати. Той матеріал він обробляв у своїх творах» (Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали, 1982: 28). У своїй подальшій музично-педагогічній діяльності М. Леонтович послідовно дотримувався принципу визначної ролі фольклору в музичному навчанні підростаючого покоління, пропонував починати співу а саррелла на основі народних мелодій, які вважав незамінними в оволодінні нотною грамотою. Через вивчення та виконання різних за жанрами українських народних пісень М. Леонтович виховував у хористів любов до рідного слова, звичаїв та обрядів, прищеплював шанобливе ставлення до культури і спадщини українського народу, формував національну свідомість та громадянську позицію.

П. Тичина був близьким до фольклору, про що свідчать біографічні факти поета та спогади його учнів та друзів. Улітку та восени 1914–1916 років П. Тичина працював роз'їздним інструктором і рахівником-статистом Чернігівського губернського земського статистичного бюро, що дало можливість зробити низку фольклорних записів «молодий поет починає записувати пісні від рідних, знайомих, письменників, незнайомих людей» (Про мистецтво і літературу, 1981: 11). За спогадами Юрія Кобилецького П. Тичина: «пісень знав силу-силенну, знав усі їх музичні й словесні варіанти. Іноді поети влаштовували своєрідні «творчі змагання» на знання народнопісенних текстів» (Кобилецький, 1986: 17).

П. Тичина також творчо і активно популяризував фольклор упродовж всього життя. «Народ наш – найталановитіший мовотворець і піснетворець. Ми ж, його співці і піснярі, чуйно прислухаємося до свого народу, до чудесної мови...

та вловивши якесь щонайвлучніше слово, швиденько, як найбільшу нашу радість, як справжнє художнє відкриття, дбайливо встановлюємо та приладжуємо у свій твір» (Тичина, 1971: 22). У його поетичній творчості переплелися образи, засоби, ритмомелодика, композиційна побудова, багатоголосся української пісні. «Тичина умів проїнятися духом пісні, її колоритом, досягти тієї співзвучності загальнонародних ідей і фольклорних засобів, за якої твір набирає істинно народного звучання» (Про мистецтво і літературу, 1981: 7). Павло Григорович сам збирав твори усної народної творчості, записував їх від своїх родич, друзів, учнів. Головною діяльністю у 1920-1923 рр. стає хормейстерська справа. Основу репертуару тичинівських хорів (робітничого самодіяльного хору при школі імені М. Гоголя, капели-студії імені М. Леонтовича) становили українські народні пісні, твори М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка та інших українських композиторів.

Працюючи у Тульчинському жіночому єпархіальному училищі, М. Леонтович впровадив у практику хорового співу інсценізації народних пісень учасниками дитячого хору. Це давало можливість «переосмислювати учасників хорового колективу на артистів вистави, спонукало їх до активної участі у творчій музично-театральній діяльності. Приклади творчої діяльності в дитячому колективі свідчать про високий рівень методичної думки М. Леонтовича, їх відповідність не тільки тогочасній музично-педагогічній теорії, але й сучасній методиці мистецької освіти школярів, в якій провідну роль має зайняти синтез мистецтв» (Пшемінська, 2020: 48).

Виховання патріотизму через знання рідної мови, національних традицій, звичаїв українців – головна виховна позиція обох педагогів. З особливою любов'ю ставився М. Леонтович до рідної мови. У позаурочний час він спілкуватись виключно українською, а в освітній процес впроваджував її через народну пісню. Після жовтневої революції 1917 року у Тульчинському жіночому єпархіальному училищі викладати українську мову довірили саме Миколі Дмитровичу. Учениця О. Сусловська згадує: «Незабаром після революційних подій Микола Дмитрович прийшов у наш клас... й оголосив, що крім співу, він викладатиме нам рідну мову. А щоб підкреслити красу й музикальність української мови, Леонтович почав декламувати переклад «Лісового царя» Гете...» (Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали, 1982: 47).

Принцип навчання дітей рідною мовою відстоював П. Тичина. У період, коли він займав посаду наркома (пізніше міністра) освіти УРСР з 1943 по 1948 рр., захищав збереження літери «Г» у новому «Українському правописі, часто редагував шкільні підручники, виступав за відкриття українських шкіл.

М. Леонтович та П. Тичина підтримували ідею міжпредметних зв'язків між музикою і живописом. Пошуки нових шляхів і засобів виховного впливу музики на молодь привели М. Леонтовича до розроблення теорії, в основі якої було асоціативне співвідношення світлотіней і кольорів із звучанням музичного твору. Цілісне сприйняття музичного образу М. Леонтович розглядав у комплексі із кольором, порівнюючи фарби в музиці і живописі. Д. Ільченко, київський колега М. Леонтовича, згадував, що «Микола Дмитрович цікавився фарбою високих та низьких тонів, аналізував побачені спроби в одній із київських шкіл поєднання прослуховування музики із використанням трьох фарб – жовтої, червоної і синьої. Проте він брав до уваги усі сім кольорів спектру сонця у поєднанні із сімома звуками у музиці; розмірковував, що «великі коливання дають темні фарби, малі – світлі, шукав відповіді своїм думкам, щоб розв'язати таку проблему» (Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали, 1982: 77). Нами визначено провідні педагогічні ідеї М. Леонтовича щодо питання поєднання кольору і звуку при прослуховуванні музичних творів: визнання обов'язкового прослуховування музики у комплексі із кольором, порівнюючи фарби в музиці і живописі; цілісне сприйняття музичного образу шляхом синтезу мистецтв (мистецтва звуку та кольору); розвиток творчої уяви, образного мислення через здатність асоціювати, порівнювати різні враження в тонкому поєднанні з людськими переживаннями; розвиток естетичного смаку, тонкого розуміння кольорів через світлотіні та їх прозорість; визнання обов'язкового впровадження синтезу мистецтв в шкільну практику (Пшемінська, 2019: 125).

Як зазначає Л. Коваленко, «у Тичини, як ні в кого з українських поетів, колір був тісно пов'язаний із звуком, музикою. Він сприймав світ ніби двома рівносильно-паралельними розтрубами чуттів і так само намагався передати спостережене «музично-живописними» засобами. В одній із щоденникових нотаток від 25 вересня 1940 року знаходимо запис: «Гудок паротяга у нашій уяві офарбовується у білий колір, колір блакитний або ж зелений. Гудок електрички – рипучий, як оглобля, прямий – поки що ніяк не

офарбовується в мої уяві». Музична і звукова асоціативність у творчості П. Тичини була не стільки виявом його суто індивідуального сприйняття світу, скільки об'єктивним показником безперервного зростання, збагачення асоціативних можливостей людини (Про мистецтво і літературу, 1981: 11).

Отже, досліджуючи мистецько-українознавчі компоненти педагогічних поглядів М. Леонтовича та П. Тичини, нами визначено їх спільні прогресивні педагогічні ідеї:

- розвиток музичних здібностей, вільне володіння нотною грамотою, використання творчого музикування;
- використання на практиці фольклору як фактору розвитку національного світогляду особистості;
- усвідомлення окремішності своєї мови як засобу етнічної самоідентифікації особистості,

впровадження в освітній процес рідної мови через українську народну пісню;

- виховання морально-етичних якостей особистості через творчу діяльність;
- гармонійний розвиток особистості через багатоголосне хорове мистецтво, яке засноване на традиціях народного гуртового співу;
- сприяння розвитку музичних здібностей учнів через синтез мистецтв;
- відстоювання ідеї обов'язкового музичного навчання дітей.

Вважаємо, що педагогічні погляди варті уваги і заслуговують на те, щоб увійти до вітчизняних підручників з педагогіки. Подальшого вивчення потребують питання ролі синтезу мистецтв в процесі уроку як чинника духовного розвитку учня, зростання впливу різних видів мистецтв у їх поєднанні на художньо-творчий та інтелектуальний розвиток особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гальченко С. Грані великого таланту: До 100-річчя від дня народження П. Г. Тичини. К.: Т-во «Знання» УРСР, 1990. 48 с.
2. Губар О. Павло Тичина: Літературно-критичний нарис. К.: Радянський письменник, 1981. 257 с.
3. Донець Г. Павло Тичина диригент. *Українська літературна газета* 2017. 27 січ. №2.
4. Дяченко В.П. М. Д. Леонтович. 4-е вид. К.: Муз. Україна. 1985. 134 с.
5. Завальнюк А. Микола Леонтович: дослідж., док., листи: До 125-ї річниці від дня народж. Вінниця: Поділля-2000. 2002. 256 с.
6. Завальнюк А.Ф. Микола Леонтович: Листи, док., духов. музика: До 130-річниці від дня народж. Вид. 2-е, доопрац. і доп. Вінниця: Нова кн., 2007. 272 с.
7. Зельд Г. Тульчинська капела ім. М. Леонтовича: про історію створення капели. *Червона Тульчинщина*. 1927. 24 черв. С.3.
8. Іванов В. Маловідомі сторінки хорової творчості М. Д. Леонтовича. К., 1993.128 с.
9. Іовса О. Комісар капели: про створення М. Д. Леонтовичем першої української хорової капели. *Молодь України*. 1967.13 груд. С. 3.
10. Кобилецький Ю. Співець нового часу. Народні пісні в записях П. Тичини: упор. і примітки В. І. Суржі; вс. стаття О. А. Правдюка. К.: Музична Україна, 1976. С.17
11. Коменда О.І. Постать Миколи Леонтовича у світлі концепції творчого універсалізму. *Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2017. Вип. 120. С. 225–252. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvntma_2017_120_14(дата звернення: 14.08.2021).
12. Косінова О. Музичні жанри у творчості Павла Тичини. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 39 (2). С. 41–51.
13. Микола Леонтович. Спогади. Листи. Матеріали. Упорядкування, примітки та коментарі кандидата мистецтвознавства В. Ф. Іванова. К.: Музична Україна, 1982. 238 с.
14. Орфеев С.Д. М. Леонтович і українська пісня. К.: Муз. Україна, 1981. 76 с.
15. Павленко М.С. Тичининська формула українського патріотизму: Монографія. Умань, 2002.180 с.
16. Присяжний К. Освітній подвиг П. Тичини. *Освіта*. 1991. 14 лют. С. 8–9
17. Про мистецтво і літературу: Збірник / Упорядкування, вступ, стаття та приміт. Л.М. Коваленка. К.: Мистецтво, 1981. 286 с.
18. Пшемінська Л.О. Синописні пошуки у педагогічній діяльності Миколи Леонтовича. *Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (18-19 квітня 2019 року. М. Умань) / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Факультет мистецтв; [ред. кол.: Терешко І. Г. (гол. ред), Побірченко О. М. (відпов. ред)]. Умань: АЛІМІ, 2019. 160 с.*
19. Пшемінська, Л. Учніський хоровий театр у музично-педагогічній діяльності М. Д. Леонтовича. *Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін: матеріали III Міжнар наук.-практ. конф. (9-10 квітня 2020 року, м. Умань)/МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Факультет мистецтв; [ред. кол.: Терешко І. Г. (гол. ред.), Побірченко О. М. (відповід. ред.)]. Умань: АЛІМІ, 2020. 155 с.*
20. Співець нового світу. Спогади про Павла Тичину / Упорядник та приміт. Г. Донця. К.: Дніпро, 1971. 512 с.
21. Тичина П.Г. Подорож з капелою К. Стеценка: Щоденник. Київ: Радянський письменник, 1982. 261 с.
22. Тичина П. Квітні, мово наша рідна. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні АН УРСР. К.: Наук. думка, 1971. 205 с.
23. Тичина П.Г. Зібрання творів: у 12 т.: Т.12 КН.1: Листи. Наукова думка, 1990. 488 с.

REFERENCES

1. Halchenko S. Hrani velykoho talantu: Do 100-richchia vid dnia narodzhennia P.H.Tychyny [Faces of great talent: To the 100th anniversary of the birth of P.G. Tychyna]. K.: T-vo «Znannia» URSR, 1990. 48 s. [in Ukrainian].
2. Hubar O. Pavlo Tychyna: Literaturno-krytychnyi narys [Pavlo Tychyna: Literary-critical essay]. K.: Radianskyi pysmennyk, 1981. 257 s. [in Ukrainian].
3. Donets H. Pavlo Tychyna dyryhent [Pavlo Tichina conductor]. *Ukrainska literaturna hazeta*. 2017. 27 sich. №2. [in Ukrainian].
4. Diachenko V.P. M.D. Leontovych [M. D Leontovich]. 4-e vyd. K.: Muz. Ukraina. 1985. 134 s. [in Ukrainian].
5. Zavalniuk A. Mykola Leontovych: doslidzh., dok., lysty: Do 125-i richnytsi vid dnia narodzh [Mykola Leontovych: research, doc., Letters: To the 125th anniversary of his birth]. Vinnytsia: Podillia-2000. 2002. 256 s. [in Ukrainian].
6. Zavalniuk A.F. Mykola Leontovych: Lysty, dok., dukhov. muzyka: Do 130-richnytsi vid dnia narodzh. [Mykola Leontovich: Letters, documents, spirits. music: To the 130th anniversary of his birth] Vyd. 2-e, dooprats. i dop. Vinnytsia: Nova kn., 2007. 272 s. [in Ukrainian].
7. Zeld H. Tulchynska kapela im. M. Leontovycha: pro istoriiu stvorennia kapely. Chervona Tulchynshchyna [Tulchyn Chapel named after M. Leontovych: about the history of the chapel]. 1927. 24 cherv. S.3. [in Ukrainian].
8. Ivanov V. Malovidomi storinky khorovoi tvorchoosti M. D. Leontovycha [Little-known pages of choral work of MD Leontovich] K., 1993. 128 s. [in Ukrainian].
9. Iovsa O. Komisar kapely: pro stvorennia M. D. Leontovychem pershoi ukrainskoi khorovoi kapely [Commissioner of the chapel: about the creation of MD Leontovych's first Ukrainian choir]. *Molod Ukrainy*. 1967. 13 hrud. S.3. [in Ukrainian].
10. Kobyletskyi Yu. Spivets novoho chasu. Narodni pisni v zapysakh P. Tychyny [Singer of the new time. Folk songs in the records of P. Tychyna]: upor. i prymitky V. I. Surzhi ; vs. stattia O. A. Pravdiuka. K.: Muzychna Ukraina, 1976. S.17 [in Ukrainian].
11. Komenda O.I. Postat Mykoly Leontovycha u svitli kontseptsii tvorchoho universalizmu [The figure of Mykola Leontovych in the light of the concept of creative universalism] *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho*. 2017. Vyp. 120.S. 225-252. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnmau_2017_120_14 (data zvernennia: 14.08.2021). [in Ukrainian].
12. Kosinova O. Muzychni zhanry u tvorchoosti Pavla Tychyny [Musical genres in the works of Pavel Tychyna]. *Literaturoznavchi studii*. 2013. Vyp. 39 (2). S. 41–51. [in Ukrainian].
13. Mykola Leontovych. Spohady. Lysty. Materialy [Mykola Leontovich. Memoirs. Leaves. Materials]. Uporiadkuannia, prymitky ta komentari kandydata mystetstvovnavstva V. F. Ivanova. K.: Muzychna Ukraina, 1982. 238 s. [in Ukrainian].
14. Orfeiev S.D. M. Leontovych i ukrainska pisnia [DM Leontovych and Ukrainian song]. K.: Muz. Ukraina, 1981. 76 s. [in Ukrainian].
15. Pavlenko M.S. Tychynynska formula ukrainskoho patriotyzmu [Tychyny's formula of Ukrainian patriotism]: Monohrafiia. Uman, 2002. 180 s. [in Ukrainian].
16. Prysiazhniuk K. Osvitnii podvyh P. Tychyny [P. Tychyna's educational feat]. *Osvita*. 1991. 14 liut. S. 8–9 [in Ukrainian].
17. Pro mystetstvo i literaturu [About art and literature]: Zbirnyk / Uporiadkuvannia, vstup, stattia ta yrymit. L. M. Kovalenka. K.: Mystetstvo, 1981. 286 s. [in Ukrainian].
18. Psheminska L.O. Synopsychni poshuky u pedahohichnii diialnosti Mykoly Leontovycha [Synoptic searches in the pedagogical activity of Mykola Leontovych]. *Estetychni zasady rozvytku pedahohichnoi maisternosti vykladachiv mystetskykh dystsyplin: materialy II Mizhnarodnoi nauково-praktychnoi konferentsii (18-19 kvitnia 2019 roku. M. Uman) / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni pavla Tychyny, Fakultet mystetstv; [red. kol.: Tereshko I. H. (hol. red), Pobirchenko O. M. (vidpov. red)]. Uman: ALMI, 2019. 160 s. [in Ukrainian].*
19. Psheminska, L. Uchnivskyi khorovyi teatr u muzychno-pedahohichnii diialnosti M. D. Leontovycha [Student choral theater in the musical and pedagogical activities of MD Leontovych]. *Estetychni zasady rozvytku pedahohichnoi maisternosti vykladachiv mystetskykh dystsyplin: materialy III Mizhnar nauk.-prakt. konf. (9-10 kvitnia 2020 roku, m. Uman) / MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny, Fakultet mystetstv; [red. kol.: Tereshko I. H. (hol. red.), Pobirchenko O. M. (vidpovid. red.)]. Uman: ALMI, 2020. 155 s. [in Ukrainian].*
20. Spivets novoho svitu. Spohady pro Pavla Tychynu [Singer of the new world. Memories of Pavel Tychyna] / Uporiadnyk ta prymit. H. Dontsia. K.: Dnipro, 1971. 512 s. [in Ukrainian].
21. Tychyna P.H. Podorozh z kapeloiu K. Stetsenka: Shchodennyk [Journey with K. Stetsenko's Chapel: Diary]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1982. 261 s. [in Ukrainian].
22. Tychyna P. Kvitny, movo nasha ridna [April, our native language] In-t movoznav. im. O. O. Potebni AN URSR. K.: Nauk. dumka, 1971. 205 s. [in Ukrainian].
23. Tychyna P.H. Zibrannia tvoriv [Collection of works]: u 12 t.: T.12 KN.1: Lysty. Naukova dumka, 1990. 488 s. [in Ukrainian].